

Світлана Олексіївна КОЧЕРГА,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»
(Рівне, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-0784-6848>
sv_kocherga@ukr.net

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В ЖИТТІ ТА СВИТОГЛЯДНО-ТВОРЧИХ КООРДИНАТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стаття присвячена одному з аспектів візії Лесі Українки як людини культури, зокрема ролі фізичної культури в програмі її самовиховання та самовдосконалення. **Мета роботи** — осмислити феномен фізичної культури та спортивні інтереси Лесі Українки як цілісну індивідуальну систему особистісної самореалізації письменниці. **Методи дослідження** — біографічний, культурно-історичний, психологічний, елементи міфологічного. **Новизна дослідження.** Зазвичай біографи маргіналізують питання фізичного виховання та спорту, що мали важливе місце в житті письменниці. Нині стало актуальним розвінчати культ «Великої хворої» (О. Забужко), який зазнав тривалої канонізації в українському суспільстві. У студії систематизовано факти, що засвідчують стратегію фізичного виховання в родині Лесі Українки, визначено види спорту, якими займалася або ж цікавилася письменниця та її рідні. Простежено ставлення до фізичної активності окремих персонажів художніх творів Лесі Українки, особливості авторської інтерпретації концептів духового й тілесного змагання. **Висновки.** Леся Українка репрезентує усвідомлення її сучасниками фізичної культури як невід'ємної частини культури взагалі. Елітарна родина письменниці цілеспрямовано прищеплювала дітям навикі занять фізичними вправами, насамперед гімнастикою. Сама Леся Українка повсякчас апробувала нові пропозиції лікувальної фізкультури, масажу, кліматолікування. Першочерговим джерелом м'язової радості для неї стало плавання. Свого часу письменниця спостерігала за тренуваннями молодшого брата М. Косача і кузена С. Драгоманова за спортивними змаганнями в Італії. У її творчості віддзеркалені фізична культура і спорт як спосіб життя молодих людей на межі ХІХ та ХХ сторіч. У художньому світі Лесі Українки наявний герой, психотип якого позначений рідкісною силою волі, невичерпною вмотивованістю, націленістю на досягнення перемоги та іншими властивостями, потрібними для самопрезентації особистості, здатної до боротьби, змагання, реалізації себе всупереч обставинам.

Ключові слова: гімнастика, плавання, велоспорт, лікувальна фізична культура, масаж, змагання, Олімпійські ігри.

Антропоцентристський світогляд зумовлює постійну актуалізацію вивчення культури як феномену, що є продуктом креативності людини. Кожна епоха засвідчує свій пріоритет цінностей, свій концепт «людини культури», одним зі складників якої є фізична культура. Затребуваність і популярність фізичної культури в певні часові відтинки людського поступу переконливо презентують здобутки професійних діячів цієї сфери. Водночас історичне уявлення про останню розширює характеристика способу життя представників певної епохи, причому як типових, так і виняткових, що з висоти часу отримують статус знакових виразників доби.

Формування людини культури передбачає велику роботу, спрямовану на самовиховання та самовдосконалення, долучення до широкої мережі соціокультурних традицій та інновацій, продиктованих новими тенденціями. Здавалось би, сегмент фізичної культури навряд чи був важливим компонентом становлення особистості Лесі Українки. Нині письменницю слушно вважають символом доби модернізації України кінця ХІХ — початку ХХ ст., інтелігенткою унікального кругозору. Широкі горизонти її освіченості та зацікавлень викликали подив сучасників і опинились у фокусі всебічного вивчення впродовж останнього століття. Важливими віхами в спробах дати цілісний портрет Лесі Українки як людини культури з багатовекторною самореалізацією відповідно до оптики свого часу стали праці М. Зерова, М. Драй-Хмари, О. Бабишкіна, І. Денисюка, Т. Скрипки, А. Бичко, В. Агеєвої, О. Забужко, С. Романова та інших. Варто визнати, що завичай у біографічних студіях переважає зосередженість на духовому світі авторки, натомість про фізичне виховання та спорт ішлося лише принагідно, тому назагал фізичну активність у поєднанні з Лесею Українкою багато сучасників сприймають як нонсенс.

Нинішнє уявлення про письменницю багато в чому ґрунтується на культі «Великої хворої», який тривалий час експлуатували, щоб виховати пієтет до речниці національної культури. Цю традицію гостро критикує О. Забужко. Дослідниця слушно зазначає, що «навіть ті, хто не читав жодного її твору, знають, що вона „з дитинства хворіла туберкульозом кісток“ (це розтиражовано десятками туристичних путівників!)...», а шкільні підручники відводять чимало уваги передусім «...мусуванню, на різні лади, теми її хвороби й фізичних страждань...» [2, с. 54]. Справді, Леся Українка впродовж життя вела свою «тридцятилітню війну» з туберкульозом, але ці складні обставини не були перешкодою для її фізичних занять, вони ж зумовили

потребу лікувальної фізкультури, яка на ту пору почала активно формуватися в Європі.

Варто вказати на ще одну причину відсутності досліджень, присвячених ролі фізичної культури в сучасному науковому доробку біографів Лесі Українки. Не секрет, що ретроспективний погляд на визначних представників минулого в нас традиційно позначений комплексом безтілесності. Однак упродовж останніх десятиліть ця неписана конвенція втратила свій вплив, проблеми тілесності зазнають демаргіналізації, актуальними стають студії, зосереджені на значенні фізичної сфери в самобудуванні виняткових особистостей, історичних діячів, митців тощо. Мета цієї статті — осмислити феномен фізичної культури та спортивні інтереси Лесі Українки як цілісну індивідуальну систему особистісної самореалізації письменниці.

Як відомо, будь-яка історична постать виходить назустріч світу через поріг рідного дому, а з другого боку, за словами Ю. Лотмана, «історія проходить через дім людини, через її приватне життя» [4, с. 123]. Найбільш повну картину становлення Лесі Українки подано в праці її сестри О. Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчості», у якій представлено полікультурну палітру фактів, різноракурсних спостережень, що дають уявлення про реальний світ письменниці в різні періоди її життя. Подружжя Косачів вважало за доцільне прищеплювати своїм шістьом дітям дух свободи, було апологетами природного способу життя. Всупереч слабкому здоров'ю з народження Леся в товаристві свого старшого брата Михайла росла спритною, енергійною дівчинкою, надавала перевагу хлоп'ячим розвагам. За свідченням сестри Ольги, «малою вона любила рух, — любила танцювати, плавати, стрибати „стрибогами“, гімнастикуватися, бігати на перегони, лазити по деревах, любила різні рухливі ігри» [3, с. 32]. У дворянській родині Косачів органічно поєднувалися набутки національної і європейської культури, батьки намагалися забезпечити дітей усім необхідним, щоб розвивати їхні інтелектуальні та мистецькі здібності, належно вони опікувалися і їхнім фізичним розвитком. Показовими є придбання, яким найбільше раділа Леся (про це дають уявлення її дитячі листи): книги, мікроскоп, фортепіано. Цікаво, що батьки спробували влаштувати своїм дітям своєрідні тренажерні куточки: це було новацією для українських сімей елітарного прошарку останньої третини XIX ст. Буквально в перших коротеньких листах п'ятирічної Лесі до дядька, професора Михайла Драгоманова, знаходимо згадки про «гімнастику», яку «купив папа», — йдеться про мобільну мотузьяну драбинку, яку влітку прикріпляли на вулиці, а взимку — в приміщенні. Наполеглива й азартна від природи, дівчинка навіть ображалася, якщо

хтось сумнівався в її здібностях піднятися на цій драбинці якомога вище.

Однак після кількох операцій на нозі юна Леся Українка змушена була розпрощатися з улюбленими фізичними вправами. Настала пора численних заборон, які пригнічували її активну натуру, як-от: «...не ходити багато, не ходити в гори, не їздити повозом довго, не робити гімнастики, не купатися ні в річці, ні в морі, не робити важкої ручної роботи і взагалі уникати сильного напруження рук і плечей... Ет, просто, одним словом: вегетувати» [11, с. 432]. Відомо, що письменниця більшу частину свого життя ходила накульгуючи, часом користувалася спеціальним апаратом або спиралася на паличку. Однак її ніяк не влаштовувало малорухоме життя, тому в листах зазвичай скаржиться не на свій стан, а на важке пальго, яке заважає ходити. Навіть наступи повного безсилля під час ходьби не могли зупинити цілеспрямовану натуру, попри те, що брак «фізичної і моральної енергії» змушував часом лягати «...в городських скверах, сливе на вулиці, від нападів морочення голови...» [10, с. 473].

Окрім терапевтичного лікування та хірургічного втручання, певні надії Леся Українка та її батьки покладали на лікувальну фізичну культуру, що на ту пору ставала популярною в Україні. Слід згадати, що за життя письменниці було видано «Посібник з масажу і лікарської гімнастики» авторитетного українського професора В. К. Крамаренка [13, с. 293]. Лариса Косач пройшла не один курс масажу, причому результати цього виду фізичної реабілітації бували різні. Особливо невдалим виявився її досвід, отриманий в Одесі 1889 р., оскільки через масаж у пацієнтки сильно розболілася нога і вона змушена була змінювати лікувальну стратегію. Однак згодом Леся Українка знову час від часу проходила курс масажу, відомо також, що її сестра Ольга Косач-Кривинюк, лікар за фахом, також освоїла масажну техніку, а домашні процедури позитивно впливали на самопочуття недужої.

Одним із важливих засобів реабілітації при захворюваннях Лесі Українки стала гідропатія. Із дитинства поетеси була близька стихія води, проте особливу довіру до лікування різними процедурами у водолікарні їй навів ялтинський лікар-вірменин Мартирос Дерижанов (1867–1900). Після закінчення Харківського університету деякий час він навчався в Берліні і, ймовірно, саме там став палким прихильником водолікування. Доктор Дерижанов дуже швидко здобув авторитет у Ялті, до його порад довірливо дослухалася Леся Українка. Зокрема, у листі до матері в березні 1898 р. вона пише: «Воду, звичайне, кожний має дома, але, не випробувавши під наглядом спеціаліста, яка именно форма водяної курації підходить до певного слабого, риско-

вано починати її при домашніх обставинах» [11, с. 34]. У санаторіях Криму на початку ХХ ст. фізична реабілітація ставала запитуваним профілем. Наприклад, 1908 р. в Євпаторії, де Леся Українка обрала для оздоровлення чоловіка К. Квітки відомий санаторій «Приморський», використовували цілий комплекс процедур, які поетеса так описує сестрі Ользі, котра мала до них фаховий інтерес: «Тепер знаю, що більшости роблять з самого ранку обливання або всього тіла, або якоїсь частини... потім т[ак] звані „воздушные ванни“, себто хворі бродять по садку роздягнені та в одніх сорочках, де кому роблять соняшні ванни (здебільшого по двічі на тиждень всього) по 1/4 або по 1/2 години (не більше), а після їх знов обливають... <...> Майже всім радять раз або двічі бродити по бігучій воді босоніж (або по морі з берега)» [12, с. 378–379].

Через недугу Лесі Українці довелось ознайомитися з методами реабілітації в санаторній практиці різних країн. Вона цінувала унікальні природні особливості та високу рекреаційну культуру Італії. «...Якби я була лікарем, — читаємо у її листуванні, — то посилала б усіх пацієнтів відповідних не в Ялту, а в Сан-Ремо, взагалі в Італію, а не в Крим, бо Крим Італії і „в підметки не годиться“...» [12, с. 392]. В останні роки письменницю рятувало кліматолікування в Єгипті, однак матеріальні ресурси родини обмежували її можливості, відтак Леся Українка змушена була констатувати, що «треба бути багатою англійчанкою, щоб цілий вік ганяти по курортах» [12, с. 601].

Найулюбленишим фізичним заняття для Лесі Українки стало плавання, особливо вона захоплювалася морськими купаннями, які вже тоді зараховували до важливих засобів оздоровлення в курортних зонах. У цьому разі поради лікарів і бажання Лесі Українки збігалися. Вона намагалася не провести жодного літа без купання. Перші уроки плавання їй дав дядько Михайло Драгоманов на Случі, у Звягелі, і завдяки йому, незважаючи на хвору ногу та руку, все життя Леся Українка добре плавала, користувалася будь-якою нагодою для купання. Особливо багатим на позитивні емоції та м'язову радість стали для неї купальні сезони в Криму (Саки, Євпаторія, Ялта, Севастополь). «Мені таки добре в цьому сонці та морському повітрі; через плавання у мене розвились мускули на руках, і се мені приятно, а то я вже була надто безсилою зробилась за два остатні роки» [10, с. 139], — писала вона двадцятирічною юнкою матері з Криму. Епістолярна спадщина письменниці засвідчує, що адресантка змушена була заспокоювати батька, який добре знав пристрасть доньки до запливів на глибочинь, наголошуючи на тому, що для неї плавати «куди лехше, ніж стоять під натиском води, як що тільки море не дуже стурбоване» [10, с. 450]. Водночас Леся Українка дбала, аби близькі для неї люди теж сповна

відчули всю радість руху у воді. Особливо переймалась молодшим братом Микосем, якому навчання плавання давалося з труднощами, і для неї було дивно, як це в нього «голова переважувала». Запрошуючи Ольгу Кобилянську в гості в Зелений Гай, що на Полтавщині, вона обіцяла подрузі якнайкращі враження, зокрема можливість плавати в річці Псел. Натомість сестру Ольгу вона кликала в Крим, аби насолодитися купанням у морі. Варто звернути увагу, що морські процедури для письменниці були не лише інструментом оздоровлення, а власне спортом, що засвідчують її листовні висловлювання, як-от: «Ми тут з тобою гідропатією займемся, екскурсіями, водяним спортом» [11, с. 24]. Приваблювало письменницю і плавання на човні, причому йдеться не лише про романтичне гойдання на хвилях, а й про греблю, що потребувала сили й вправності, зумовлювала змагальні інтенції, суперництво в колі молодіжного товариства. Тривалий час лікуючись у Сан-Ремо, Леся Українка мала можливість спостерігати за регатою, а інтерес до такого видовища закладався її досвідом в Україні. За припущенням італійського дослідника Давіде Асторі, Леся Українка могла відвідати змагання на парусних човнах, що були тоді дуже популярними. Відомо, що в затоці біля Сан-Ремо в 1902 р. відбулася міжнародна регата на кубок Італії, а в 1903 р. — на кубок Франції [1, с. 435]. Підтвердженням цього припущення слугують рядки з листа Лесі Українки до батька від 15.03.1902 р.: «...вчора пів-дня витріща[ла]сь на regate («гонки» яхт), що відбувались якраз напроти нашої вілли» [11, с. 407].

Безперечно, завдяки мандрівкам по Європі Леся Українка не могла не звернути увагу на те, як спорт стає частиною культури повсякдення. У Сан-Ремо, куди Леся Українка приїжджала двічі, туристів приваблювали стадіон, поле для гольфу, іподром тощо. Особливо захоплювалися спортом молоді люди, що письменниця добре знала, спостерігаючи за юнаками з кола своєї родини. Проживаючи деякий час у Михайла Драгоманова, у Софії, вона спостерігала за пристрасним тяжінням до спортивних ігор свого двоюрідного брата Світозара Драгоманова. Його інтереси насамперед сформував престижний публічний навчальний заклад у Парижі — ліцей «Janson de Sailly», у якому він навчався впродовж 1892–1894 рр., а після смерті батька юнак продовжив навчання в Коледжі святого Антуана в Женеві, де також приділяли велику увагу фізичному розвитку. Коли сім'я Драгоманових через матеріальну скруту переїхала в Україну, то деякий час Світозар навчався в одній гімназії з Миколою Косачем, і обох хлопців об'єднувала любов до спорту. Про їхні розваги на канікулах Леся Українка писала до дядини 04.01.1899 р.: «Оце насилу Зоря зібрався написати Вам, — їх же «пустили»! Ну, от і бігають вони

тепер так, мов тренірують себе до якогось спортменського матчу» [11, с. 96].

Улюбленим заняттям молодого покоління став велоспорт. Варто зазначити, що масові катання на велосипедах, які Леся Українка побачила в Берліні 1899 р., викликали в неї певне здивування: «Смішно теж, як багато людей на велосипедах їздять, зовсім, як ті павуки, що скачуть по болоті. Панове в коротеньких штанчиках, а пані в коротеньких спідничках, дуже чудно» [11, с. 124]. Але вже через два роки таке видовище стало звичним і в Україні. Зокрема, 1901 р. Леся Українка повідомляє сестрі Ользі: «Микось виріс як дуб, захоплюється гонками велосипедними і бродить взагалі занадто багато» [11, с. 330]. Спорт ставав пріоритетом для багатьох тогочасних гімназистів і студентів, а з часом важливість фізичної культури було визнано й у колах інтелектуалів старшого віку. Відомо, що свояк Лесі Українки софійський професор Іван Шишманов, великий книголюб, за традицією постійно перебував у своїй бібліотеці. У листі до його дружини, своєї двоюрідної сестри Лідії, Леся Українка жартувала, що придумала для нього «помсту» — «продати його бібліотеку і за виручку тобі велосипед купити і устроїть перед домом плац для football і lawn-tennis!!!» [10, с. 413]. Як бачимо, письменниця непогано орієнтувалась у спортивних тенденціях свого часу, позитивно оцінювала різнобічні фізичні заняття.

Професійно реалізували себе в спорті племінники Лесі Українки Мирон та Роман, що народилися в родині Івана Труша й Аріадни Драгоманової. Обидва з дитячих літ захоплювалися футболом, тенісом, хокеєм. Найбільших успіхів досягли в стрільбі з лука. Виступаючи за збірну Львова, 1937 р. стали переможцями чемпіонату Польщі. Того самого року в складі польської команди Мирон Труш став чемпіоном світу й привіз додому золоту медаль. Після Другої світової війни Роман проявив себе успішним тренером, виховав цілу когорту талановитих лучників в Україні. Мирон Труш під тиском політичних обставин став тренером із хокею в Москві. Вважають, що він навчав своїх учнів кидку, відомому під маркуванням «фінт Боброва» [15]. Однак кар'єра тренера не врятувала Мирона Труша від сталінських репресій.

Елементи фізичної культури віддзеркалені в творчості Лесі Українки. Як відомо, найяскравіше її творчий потенціал проявився в жанрі драматургії, причому більшість знаменитих текстів письменниці написані на матеріалі історичних перипетій і легенд кінця та початку нашої ери. Безперечно, письменниці були добре відомі факти про популярність Олімпійських ігор у Давній Греції. Один з її героїв — «прудконогий» Ахілес («Кассандра») вшановував друга Патрокла,

вбитого під час Троянської війни, похоронними іграми з призами. Це стало рушієм олімпійської традиції. Як про славного бігуна йдеться про цього персонажа в драматичній сцені «Іфігенія в Тавріді». У ній героїня згадує і свого молодшого брата й висловлює певність, що він за роки розлуки з нею встиг стати визначним олімпійцем:

А Орест?

Він досі вже на грищах олімпійських
Отримує вінці. Як мусить гарно
Оливи срібне листя одбивати
Против злотистих кучерів його.
Та не за прудкість візьме надгороду,
Хіба за диск, бо завжди Ахіллес
Вінці за прудкість брав [6, с. 168].

Драматична сцена «Іфігенія в Тавріді» написана під час лікування в Ялті під впливом ностальгії. Авторка дуже нудьгувала за родиною, і неважко в образі міфічного Ореста побачити аллюзію на її спритного брата-підлітка Микося.

Світ сучасників у модерному ритмі життя Леся Українка відобразила в першій п'єсі «Блакитна троянда». Написаний цей текст у рік відродження Олімпійських ігор (1896), і це, мабуть, сприяло вpleттенню в палітру інтересів молодих героїв твору згадок про фізичне вдосконалення та спортивні розваги. Зрештою, двадцятишестирічна авторка так чи інакше репрезентувала в творі типову міську молодь того часу, яка засвідчує інтерес до мистецтва, поряд із яким завойовували місце й заняття фізичною культурою. Герої цього твору орієнтуються на новітні європейські тенденції, тяжіють до всього «нового», немов хизуючись власною відмінністю від покоління батьків. Наприклад, на запитання про новини героїні, яка зустріла свого товариша на курорті, останній відповідає: «Та дещо єсть: нове товариство заснувалось, клуб велосипедистів» [7, с. 87]. Не ігнорували в молодіжному товаристві й традиційні літні розваги — прогулянки на човнах, веслярство — і сприймали їх як спорт. Такі акценти особливо підкреслює автопереклад п'єси російською мовою, зокрема такий діалог:

О с т р о ж и н. ...Песни прекрасно подходят к водяному спорту, никак я этого не ожидал.

Г о с т ь я 2-я. Почему же не ожидали?

О с т р о ж и н. Да как же, такой контраст: примитивные мотивы полудикого народа и — спорт! [7, с. 319]

Згодом герой просить вибачення за свої висловлювання про те, що всю Східну Європу він вважає суттєво відсталою порівняно із Західною, та рекомендує прищеплювати землякам набутки європейської культури в широкому значенні.

Досвід подорожей збагачує Лесю Українку мандрівними враженнями, серед яких знаходимо сцени групових занять фізичними вправами. Кілька разів письменниця була в Польщі, зокрема в психіатричній лікарні в Творках, розташованих недалеко від Варшави, де працював лікарем її дядько Олександр Драгоманов. Вважають, що під впливом цих поїздок було написано оповідання «Місто смутку». У ньому заслуговує уваги така картина: «Одного разу я стояла в парку „сумного міста“ і дивилась, як гурт хворих робив гімнастику на широкій площині під соснами. Вони робили все, що їм показував учитель, покійно і навіть охоче, з поважним, діловим виразом лица» [9, с. 138]. Комплекс вправ лікувальної фізкультури для пацієнтів закладу для душевнохворих був досить складним, зокрема серед них були стрибки через козла. Один із хворих у розмові з оповідачкою дуже схвально відгукується про гімнастику, наголошує демократизм таких занять, адже фізична підготовка потрібна всім, незважаючи на соціальний статус. У цьому ж оповіданні міський парк постає простором для всіх охочих займатися спортом, наприклад, авторка згадує крокет, у який грали діти. Цей вид дозвілля дуже швидко поширювався в Європі на межі XIX–XX сторіч і навіть увійшов у програму Олімпійських ігор (1900, 1904), його популярність, як бачимо, досягла і Східної Європи.

Знаходимо в творчості Лесі Українки й діалоги про її улюблене плавання, причому його приналежність підсилюється відчуттям небезпеки, ризиком, який особливо приваблює азартних людей. Показовим з цього приводу є зізнання героя «Блакитної троянди» Ореста: «... часом запливеш ненароком у морі далеко-далеко, чуєш, що хвиля тебе тягне, раптом прокинеться думка: а що, як не стане сили вернутися до берега? Проте пливеш все далі і далі, і так якось страшно і любо тоді!» [7, с. 34] Такі миті, очевидно, переживала під час морських купань сама Леся Українка, людина рідкісної цілеспрямованості, сили волі, «еластично-вперта», здатна в складних обставинах заради мети проявляти залізну дисциплінованість, наважуватися на відчайдушні вчинки. Ці риси письменниці сповна відображені в її поезії. Ліричній героїні віршів Лесі Українки властивий лицарський характер, а концепт «боротьба» є визначальним у її художньому світі. Показово, що чимало афоризмів Лесі Українки, що нині сприймаються як її кредо, славлять дух поединку, суперництва, що дає сенс людському життю. Щоб подолати труднощі, лірична героїня поетеси завжди знаходить мотивацію. У найскладніших обставинах її герої проявляють духову міць, яка сприяє подвоєнню фізичної снаги, що переконливо засвідчує триптих «Що дасть нам силу». У цьому творі відображена метаморфоза з головним обезсиленим героєм, оскільки

«моральний обов'язок... міцніший в людині за всяку людську втому. Моральна повинність відроджує силу, вимоги духу підіймають, підносять тіло і роблять його знову здатним до роботи» [14, с. 209]. Помітною є іманентна для характеру героїнь Лесі Українки потреба змагання з найдужчими ворогами, аби захистити особисті ідеали, рідний край, і в цьому дискурсивному ракурсі важливе місце посідає протиборство із собою, власною слабкодухістю.

Як вказує психолог Н. Стеценко, «у суперництві рівних дуже часто виграють ті, у кого міцніші нерви, хто ліпше уміє налаштуватись на суперництво, більш раціонально використати не лише свої фізичні ресурси, але й зберегти на оптимальному рівні нервово-психічну активність» [5, с. 175]. Варто наголосити, що Лесею Українку завжди цікавила психологія непохитного бійця, здатного долати кризу, не піддаватися розпачу, боротися до кінця навіть у нерівних умовах, коли, здавалось би, втрачені всі шанси. У вірші «Мрії» лірична героїня захоплюється не «гордими переможцями», а силі опору слабшого, проте непохитного суперника, який керується гаслом «Убий, не здамся!» [6, с. 159].

У поетичний лексикон Лесі Українки входить і слово «змагання». Скажімо, її лірична героїня вважала себе приреченою до «вічного змагання», а воно немислиме без вольового зусилля. У своїй останній драмі «Оргія» письменниця виробила формулу незламності — «краса змагання, хоч і без надії» [8, с. 191]. У цьому разі відданість боротьбі набуває естетичного значення, а драматизм поединку, включно зі спортивним, підносить його до рівня мистецтва, що викликає справжні емоції, захоплення, уболівальницький катарсис та зумовлює популярність спорту в широких колах поціновувачів.

Отже, Лесею Українку репрезентує усвідомлення її сучасниками фізичної культури як невід'ємної частини культури. Її родина, що належала до елітарного прошарку соціуму, подбала про фізичне виховання доньки. Шукаючи зцілення від комплексу захворювань, Лесею Українку повсякчас апробовувала нові пропозиції лікувальної фізкультури, масажу, кліматолікування. Попри проблеми зі здоров'ям цінувала сповна феномен м'язової радості, улюбленим видом спорту для неї стало плавання. Письменниця мала нагоду зрідка, насамперед за кордоном, спостерігати за тренуваннями, спортивними змаганнями. Особливу відданість спорту демонстрував її молодший брат Микола Косач і кузен Світозар Драгоманов. Є підстави стверджувати, що важливу роль в осяганні Лесею Українкою фізичної культури відіграв Михайло Драгоманов — у колі його сім'ї вона сповна відчула європейську тенденцію пропагування спортивних занять. У творчості письменниці частково відображено, як заняття фізичною культурою і спортом по-

чинали проникати в спосіб життя молодих українців, що стало особливо помітним явищем на межі XIX–XX сторіч. Художній світ Лесі Українки також характеризує наявність героя, психотип якого позначений рідкісною силою волі, безстрашністю, невичерпною вмотивованістю, націленістю на досягнення перемоги та іншими якостями, потрібними для самореалізації людини культури, особистості, здатної до боротьби, змагання, досягання мети всупереч обставинам.

Перспективою дослідження вважаємо поглиблене вивчення спектру проблем фізичної реабілітації, які документально засвідчені в спадщині письменниці.

1. Асторі Д. Леся Українка і Сан-Ремо / Давіде Асторі // Леся Українка і сучасність. – Т. 4, кн. 2. – Луцьк : Вежа, 2008. – С. 432–448.
2. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в контексті міфологій / Оксана Забужко. – Київ : Факт, 2007. – 640 с.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк, 1970. – 924 с.
4. Лотман Ю. Пушкин : Биография писателя; Статьи и заметки. 1960–1990; «Евгений Онегин». Комментарий / Юрий Лотман. – СПб. : Искусство-СПб, 1995. – 845 с.
5. Стеценко Н. Д. Психологічна підтримка у спорті високих досягнень / Н. Д. Стеценко // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Харків, 2011. – Вип. 10. – С. 171–178.
6. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 1. Поезії / Леся Українка. – Київ : Наукова думка, 1975. – 446 с.
7. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 3. Драматичні твори (1896–1906) / Леся Українка. – Київ : Наукова думка, 1976. – 395 с.
8. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 6. Драматичні твори (1911–1913). Переклади драматичних творів / Леся Українка. – Київ : Наукова думка, 1977. – 412 с.
9. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 7. Прозові твори. Перекладна проза / Леся Українка. – Київ : Наукова думка, 1976. – 566 с.
10. Українка Леся. Листи : 1876–1897 / Леся Українка. – Київ : Комора, 2016. – 512 с.
11. Українка Леся. Листи : 1898–1902 / Леся Українка. – Київ : Комора, 2017. – 544 с.
12. Українка Леся. Листи : 1903–1913 / Леся Українка. – Київ : Комора, 2018. – 736 с.
13. Юшко К. О. Історія фізичної реабілітації в Україні / К. О. Юшко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 10. – С. 292–294.
14. Якубський Б. Триптих / Б. Якубський // Твори / Леся Українка. – [Київ] : Книгоспілка, [1927]. – Т. 3. – С. 207–211.
15. Яремко І. Брати Мирон і Роман Труші — видатні представники львівського хокею 30-х років XX століття / Яремко Іван // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 2, Ч. 2. – С. 100–102.

REFERENCES

1. Astori, D. (2008). Lesia Ukrainka i San-Remo. In *Lesia Ukrainka i suchasnist* (Vol. 4, pt. 2, pp. 432-448). Lutsk, Ukraine: Vezha. [In Ukrainian].
2. Zabuzhko, O. (2007). *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v konteksti mifolohii*. Kyiv, Ukraine: Fakt. [In Ukrainian].
3. Kosach-Kryvyuniuk, O. (1970). *Lesya Ukraynka. Chronology of life and creative work*. New York, NY. [In Ukrainian].
4. Lotman, Yu. (1995). *Pushkin: Biografiia pisatel'ia; Stati i zametki. 1960-1990; "Evgenii Onegin". Kommentarii*. St.-Peterburg, Russia: Iskuststvo-SPb. [In Russian].
5. Stetsenko, N. D. (2011). Psykholohichna pidtrymka u sporti vysokykh dosiahnen. *Problemy Ekstremalnoi ta Kryzovoi Psykholohii*, 10, 171-178. [In Ukrainian].
6. Ukrainka, Lesia. (1975). *Zibrannia tvoriv* (Vol. 1. Poezii). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
7. Ukrainka, Lesia. (1976). *Zibrannia tvoriv* (Vol. 3. Dramatychni tvory (1896-1906)). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
8. Ukrainka, Lesia. (1977). *Zibrannia tvoriv* (Vol. 6. Dramatychni tvory (1911-1913). Pereklady dramatychnykh tvoriv). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
9. Ukrainka, Lesia. (1976). *Zibrannia tvoriv* (Vol. 7. Prozovi tvory. Perekladna proza). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
10. Ukrainka, Lesia. (2016). *Lysty: 1876-1897*. Kyiv, Ukraine: Komora. [In Ukrainian].
11. Ukrainka, Lesia. (2017). *Lysty: 1898-1902*. Kyiv, Ukraine: Komora. [In Ukrainian].
12. Ukrainka, Lesia. (2018). *Lysty: 1903-1913*. Kyiv, Ukraine: Komora. [In Ukrainian].
13. Yushko, K. O. (2009). Istoriiia fizychnoi reabilitatsii v Ukraini. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, 10, 292-294. [In Ukrainian].
14. Yakubskiy, B. (1927). Tryptykh. In Lesia Ukrainka. *Tvory* (Vol. 3). [Kyiv], Ukraine: Knyhospilka. [In Ukrainian].
15. Yaremko, I. (2009). Braty Myron i Roman Trushi – vydatni predstavnyky lvivskoho khokeiu 30-kh rokiv 20 stolittia. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*, 2, pt. 2, 100-102. [In Ukrainian].

Рукопис одержано 27.03.2021 р.

Svitlana KOCHERHA, D.Sc. (Philology), Professor, Department of Ukrainian Language and Literature, Faculty of Humanities, National University of Ostroh Academy (Rivne, Ukraine).

Physical culture in the life and creative work coordinates of Lesya Ukrainka.

The purpose of the research is to comprehend the phenomenon of physical culture and sports interests of Lesya Ukrainka as a holistic individual system of personal self-realization of the writer. *Research methods* are biographical, cultural-historical, psychological, elements of mythology method. *The novelty of*

the study is that biographers usually marginalize the issues of physical education and sports, which had an important place in writer's life. Now it has become important to refute the cult of the "Great Ailing" (O. Zabuzhko), which has long been canonized in Ukrainian society. The study systematizes the facts that testify to the strategy of physical education in Lesya Ukrainka's family, identifies the sports in which the writer and her relatives were engaged or interested. There is the analysis of the physical activity of the characters of the writer's works, as well as peculiarities of author's interpretation of the concepts of spiritual and physical competition. **Conclusions.** Lesya Ukrainka represents the awareness of physical culture as an integral part of culture in general. The writer's noble family purposefully instilled in children the skills of physical exercises, especially gymnastics. Lesya Ukrainka herself has always tried out new proposals for physical therapy, massage, and climate-therapy. Swimming became her primary source of muscular joy. The writer watched the training of her younger brother M. Kosach and her cousin S. Drahomanov, as well as their sports competitions in Italy. Her works reflect the tendencies of penetration of physical culture and sports into the way of life of young people at the turn of the XIX and XX centuries. Lesya Ukrainka's artistic world is marked by the presence of a hero, whose psychotype is characterized by a rare willpower, inexhaustible motivation, focus on victory and other qualities inherent in a person capable of struggle, competition, self-realization in spite of circumstances.

Key words: gymnastics, swimming, cycling, races, medical physical culture, massage, competitions, Olympic Games.